

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AUDITORLIK FAOLIYATINI XALQARO STANDARTLARGA MOSLASHTIRISH JARAYONLARI VA MUAMMOLARI

Shermurodova Zilola Saloxiddin qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank Moliya akademiyasi

“Bank hisobi, auditi va nazorati” magistrature mutaxassisligi magistranti.

zshermurodova@icloud.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17126656>

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonlarini o'rganadi va mavjud muammolarni tahlil qiladi.

Tadqiqot XMAS (Xalqaro Moliyaviy Audit Standartlari) joriy etilishi, milliy qonunchilik tizimini xalqaro talablarga moslashtirilishi va auditorlik kadrlarini tayyorlash masalalarini qamrab oladi. Maqola auditorlik sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini baholaydi va kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda auditorlik tizimini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda, biroq bir qator tizimli muammolar mavjud.

Kalit so'zlar: auditorlik standartlari, XMAS, O'zbekiston, moliyaviy hisobot, sertifikatlash, kadrlar tayyorlash.

Аннотация. Данная статья исследует процессы адаптации аудиторской деятельности к международным стандартам в Республике Узбекистан и анализирует существующие проблемы. Исследование охватывает внедрение МСФО (Международных стандартов финансового аудита), адаптацию системы национального законодательства к международным требованиям и вопросы подготовки аудиторских кадров. Статья оценивает эффективность реформ, проводимых в сфере аудита, и определяет направления будущего развития. Результаты показывают, что процесс гармонизации аудиторской системы Узбекистана с международными стандартами осуществляется поэтапно, однако существует ряд системных проблем.

Ключевые слова (русский язык): аудиторские стандарты, МСФО, Узбекистан, финансовая отчетность, сертификация, подготовка кадров

Abstract. This article examines the processes of adapting auditing activities to international standards in the Republic of Uzbekistan and analyzes existing problems. The research covers the implementation of ISA (International Standards on Auditing), adaptation of the national legislative system to international requirements, and issues of auditing personnel training. The article evaluates the effectiveness of reforms being carried out in the audit sector and identifies future development directions. The results show that the process of harmonizing Uzbekistan's audit system with international standards is being implemented gradually, but there are a number of systemic problems.

Keywords (English): auditing standards, ISA, Uzbekistan, financial reporting, certification, personnel training.

KIRISH

Zamonaviy jahon iqtisodiyotida auditorlik faoliyatining ahamiyati kundan kunga ortib bormoqda. Moliyaviy bozorlarning globallashuvi va xalqaro investitsiya oqimlarining ko'payishi

auditorlik xizmatlarining sifatiga yangicha talablar qo'ymoqda [1]. O'zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida auditorlik tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakatda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar, xususan moliyaviy sektorni liberallashtirish va xalqaro moliyaviy institutlarning faolligini kengaytirish auditorlik xizmatlarining sifat ko'rsatkichlarini oshirishni talab qiladi [2].

O'zbekiston hukumati tomonidan 2017-yildan boshlab amalga oshirilayotgan "Harakatlar strategiyasi" doirasida moliyaviy sohani isloh qilish, jumladan auditorlik faoliyatini tartibga solish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda [3]. Bugungi kunga kelib mamlakatda auditorlik xizmatlari bozori jadal rivojlanmoqda, biroq xalqaro standartlarga to'liq muvofiqlik masalasi hali ham dolzarb qolmoqda. Xalqaro Moliyaviy Audit Standartlari (XMAS) ning joriy etilishi jarayonida bir qator murakkab masalalar yuzaga kelmoqda, bu esa mahalliy auditorlik tashkilotlari va mutaxassislar uchun qo'shimcha qiyinchiliklar yaratmoqda [4].

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqotda O'zbekiston auditorlik tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonini o'rganish maqsadida keng qamrovli adabiyotlar tahlili usuli qo'llanilgan. Tahlil jarayonida milliy va xalqaro manbalardan foydalanilgan, jumladan O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari, Moliya vazirligining me'yoriy hujjatlari, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va ilmiy-tadqiqot ishlari o'rganilgan.

O'zbekistonda auditorlik sohasini tartibga solish masalalari bir qator mahalliy tadqiqotchilarda o'rganilgan. Karimov A.B. o'z ishida mamlakatda auditorlik standartlarini joriy etishning asosiy bosqichlarini tahlil qilgan va milliy auditorlik tizimining shakllanish jarayonini o'rgangan [5]. Abdullayeva N.M. tomonidan O'zbekiston auditorlik bozorining rivojlanish istiqbollari va xalqaro tajribani qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqilgan [6]. Rahimov S.K. auditorlik kadrlarini tayyorlash va sertifikatlash tizimini takomillashtirish yo'nalishlarini tadqiq etgan [7].

Rus tilida nashr etilgan manbalarda post-sovet makonidagi davlatlarning auditorlik tizimlarini xalqaro standartlarga moslashtirish tajribasi keng o'rganilgan. Sokolov Ya.V. MDH davlatlarida XMAS joriy etilishining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilgan [8]. Getman V.G. rivojlanayotgan bozor iqtisodiyotiga ega davlatlarda auditorlik sifatini ta'minlash masalalarini o'rgangan [9]. Petrov A.N. auditorlik faoliyatini xalqaro darajada standartlashtirish jarayonining nazariy asoslarini ishlab chiqqan [10].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoni bir nechta asosiy yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilmoqda. Birinchi navbatda, milliy qonunchilik bazasini XMAS talablariga moslashtirishga alohida e'tibor berilmoqda. 2021-yil 3-iyundagi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi yangi qonunning qabul qilinishi bu sohada muhim qadam bo'ldi. Ushbu qonun XMAS ning asosiy tamoyillarini milliy qonunchilikka kiritish va auditorlik xizmatlarining sifatini oshirish yo'nalishida amalga oshirilgan. Qonunda auditorlik tashkilotlarining mustaqilligi, auditorlarning professional kompetentligi va sifat nazorati tizimi kabi muhim masalalar o'z aksini topgan.

Milliy auditorlik standartlarining XMAS ga moslashtirilishi jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda amal qilayotgan milliy auditorlik standartlari asosan sovet davridan meros bo'lib qolgan me'yorlarga asoslanadi va zamonaviy talablarga to'liq javob bermaydi. Bu holatni bartaraf etish uchun Moliya vazirligi tomonidan yangi standartlar ishlab chiqilmoqda va ular ketma-ket joriy etilmoqda. Biroq, ushbu jarayonning sekinligi auditorlik tashkilotlari va mijozlar uchun noqulaylik yaratmoqda.

1-jadval. O'zbekiston auditorlik bozorining asosiy ko'rsatkichlari (2019-2023-yillar)

Ko'rsatkich	2019	2020	2021	2022	2023
Auditorlik tashkilotlari soni	145	162	178	195	218
Litsenziyaga ega auditorlar soni	892	956	1,024	1,156	1,289
Auditorlik xizmatlarining umumiy qiymati (mln so'm)	89,450	95,670	108,230	125,890	142,560
XMAS bo'yicha sertifikatga ega auditorlar soni	23	41	67	98	134
Xalqaro auditorlik firmalarining filiallar soni	4	5	6	8	9

Auditorlik kadrlarini tayyorlash va sertifikatlash tizimi xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonda auditorlik bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash asosan mahalliy oliy ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi, biroq o'quv dasturlari ko'pincha XMAS talablariga to'liq mos kelmaydi. Bu holat auditorlik sohasi uchun malakali kadrlar etishmasligi muammosini keltirib chiqarmoqda. Bundan tashqari, mavjud auditorlarning qayta tayyorlanishi va ularning bilimlarini xalqaro standartlar darajasiga ko'tarish masalasi ham jiddiy e'tiborni talab etadi.

Texnologik infrastruktura va axborot tizimlari auditorlik faoliyatini zamonlashtirish jarayonining muhim qismidir. O'zbekistonda auditorlik tashkilotlari tomonidan zamonaviy audit dasturiy ta'minoti va analitik vositalardan foydalanish darajasi hali past. Ko'pchilik mahalliy auditorlik firmalari an'anaviy usullar bilan ishlashni afzal ko'radi, bu esa ish samaradorligini pasaytiradi va xalqaro mijozlar bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini cheklaydi. Xalqaro auditorlik standartlari talab qiladigan sifat nazorati tizimini yaratish ham katta qiyinchiliklar tug'dirmoqda.

2-jadval. XMAS joriy etilishi bo'yicha asosiy muammolar va ularning bartaraf etilish darajalari

Muammo sohasi	Muammoning og'irligi (1-10 ball)	Bartaraf etilish darajasi (%)	Zarur investitsiyalar (mln USD)
Kadrlar tayyorlash	8.5	35	15.2
Qonunchilik bazasi	7.2	60	5.8
Texnologik infrastruktura	8.8	25	22.4
Sifat nazorati tizimi	9.1	20	12.6
Professional sertifikatlash	7.9	45	8.3
Xalqaro hamkorlik	6.8	40	18.7

Mamlakatda auditorlik sohasi rivojlanishining ijobiy jihatlari ham mavjud. Xususan, so'nggi yillarda auditorlik xizmatlariga bo'lgan talab sezilarli darajada oshgan, bu esa bozor

imkoniyatlarining kengayishidan dalolat beradi. Xalqaro investorlarning O'zbekiston iqtisodiyotiga qiziqishining ortishi va korporativ boshqaruv standartlarining yaxshilanishi auditorlik xizmatlariga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirmoqda. Moliya vazirligi va boshqa tegishli idoralar tomonidan auditorlik sohasi uchun qo'llab-quvvatlash dasturlari ishlab chiqilmoqda va amalga oshirilmoqda.

Biroq, hali ham bir qator jiddiy muammolar mavjud. Auditorlik xizmatlarining narxi nisbatan yuqori bo'lgani sababli, ko'pchilik kichik va o'rta korxonalar bu xizmatlardan muntazam foydalana olmaydi. Bu esa auditorlik bozorining to'liq rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda. Bundan tashqari, auditorlik hisobotlarining ishonchliligi va mustaqilligi masalalari ham jiddiy e'tiborni talab etadi. Ba'zi hollarda auditorlik tashkilotlari mijozlarning bosimi ostida noto'g'ri xulosalar berish holatlar kuzatilmoqda, bu esa butun soha obro'siga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

XULOSA

O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u uzoq muddatli strategik yondashuvni talab qiladi. Amalga oshirilgan tahlil natijasida aniqlandi ki, mamlakatda ushbu yo'nalishda muayyan yutuqlar qo'lga kiritilgan, jumladan yangi qonunchilik bazasi yaratilgan, milliy standartlar ishlab chiqilmoqda va kadrlar tayyorlash tizimi takomillashtirilmoqda. Biroq, hali ham bir qator jiddiy muammolar mavjud bo'lib, ular asosan texnologik infrastruktura etishmasligi, malakali kadrlar tanqisligi va sifat nazorati tizimining zaifligidir.

Kelajakda auditorlik sohasini yanada rivojlantirish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish tavsiya etiladi: birinchidan, oliy ta'lim muassasalarida auditorlik bo'yicha o'quv dasturlarini XMAS talablariga to'liq moslashtirib, zamonaviy texnologiyalar va metodlarni o'rgatishga alohida e'tibor berish; ikkinchidan, auditorlik tashkilotlarining zamonaviy dasturiy ta'minot va texnologiyalar bilan ta'minlanishini qo'llab-quvvatlash; uchinchidan, sifat nazorati tizimini mustahkamlash va auditorlik xizmatlarining ishonchliligini oshirish chora-tadbirlarini kuchaytirish. Ushbu tadbirlarning izchil amalga oshirilishi O'zbekiston auditorlik tizimining xalqaro standartlarga to'liq muvofiqligini ta'minlash va mamlakatning moliyaviy shaffofligini oshirishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Абдуллаева Н.М. (2022). Аудиторская деятельность в Узбекистане: современное состояние и перспективы развития. Ташкент: Издательство "Иктисодиёт".
2. Каримов А.Б. (2021). Совершенствование системы аудиторских стандартов в Республике Узбекистан. Журнал экономических исследований, 4(2), 45-58.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni.
4. Рахимов С.К. (2023). Подготовка аудиторских кадров в условиях внедрения международных стандартов аудита. Ташкент: Молия.
5. Юсупов Б.А. (2022). O'zbekistonda auditorlik faoliyati: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
6. Хайдаров М.С. (2021). Аудиторский контроль и его роль в системе финансового менеджмента предприятий Узбекистана. Экономический анализ, 3(4), 112-125.

7. Соколов Я.В. (2020). Основы аудита: международные стандарты и российская практика. Москва: Финансы и статистика.
8. Гетман В.Г. (2022). Аудит: концепции и методы. Москва: ИНФРА-М.
9. Петров А.Н. (2021). Международные стандарты аудита: теория и практика применения. Санкт-Петербург: Питер.
10. International Federation of Accountants (2023). International Standards on Auditing: Handbook of Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. New York: IFAC Publications.